

підвищення ефективності відтворення лісових ресурсів і їх використання, раціональної мобілізації товарного потенціалу з урахуванням науково-технічного прогресу, здійснення заходів щодо екологізації лісгосподарської і лісопромислової діяльності, усунення причин негативного антропогенного впливу на якість лісових екосистем, функціонального зв'язку між всіма блоками народногосподарського комплексу з урахуванням всіх складових і специфіки галузі.

Такий підхід сприятиме формуванню екологічно спрямованої лісової політики, адаптації та інтеграції лісового господарства до соціально-орієнтованої економіки, продуктивному зростанню лісоресурсного потенціалу, збереженню і відновленню біорізноманіття, створення сприятливих умов для збереження навколишнього середовища.

Висновки. Отже, відтворення та використання лісоресурсного потенціалу на засадах сталого розвитку сприятиме збереженню й підсиленню різноманітних корисних функцій лісу, які мають важливе значення для розвитку виробничої сфери і задоволення соціально-культурних потреб населення, а також збільшенню обсягів заготівлі і перероблення побічних лісових продуктів, розвитку мисливства і бджільництва. Це, насамперед, вимагає активізації заходів лісгосподарського характеру щодо забезпечення розширеного відтворення даних ресурсів. З цією метою необхідно збільшувати обсяги лісовідновлення, проводити заходи зі сприяння природному поновленню лісу, здійснювати вирощення стандартних сіянців та саджанців, заліснення деградованих сільськогосподарських угідь та активізувати боротьбу зі шкідниками, хворобами та пожежами лісу.

Удосконалення організації системи управління лісовим господарством на засадах сталого розвитку сприятиме збереженню й підсиленню різноманітних корисних функцій лісу, які мають важливе значення для розвитку виробничої сфери і задоволення соціально-культурних потреб населення, а також збільшенню обсягів заготівлі і перероблення побічних лісових продуктів, розвитку мисливства і бджільництва.

Література

1. Василик Н.М. Механізми стимулювання комплексного використання лісоресурсного потенціалу в ринкових умовах / Н.М. Василик // Економіст : наук. журнал. – 2010. – № 8. – С. 42-45.
2. Замула Х.П. Роль лісового господарства в адаптації до наслідків зміни клімату / Х.П. Замула // Економіст : наук. журнал. – 2011. – № 10. – С. 17-19.
3. Колісник Б.І. Стратегічне планування ефективності функціонування лісогосподарського комплексу регіону : монографія / Б.І. Колісник. – Одеса : Вид-во "Фенікс", 2008. – 264 с.
4. Лицур І.М. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України : монографія / І.М. Лицур. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 320 с.
5. Состояние лесов мира 2011 : информац.-аналіт. матеріал. – Рим : Изд-во ФАО. – 2011. – 167 с.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік : стат. зб. – К. : Держкомстат України. – 2011 р. – 552 с.
7. Фурдичко О.І. Лісова галузь України у контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти / О.І. Фурдичко, В.В. Лавров. – К. : Вид-во "Основа", 2009. – 424 с.

8. Хвесик М.А. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізм стимулювання, інституціональне та інноваційно-інвестиційне забезпечення : монографія / М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, Н.М. Василик. – К. : ТОВ "ДКС", 2011. – 498 с.

Задача С.А. Приоритетные направления устойчивого развития лесоресурсной сферы

Определены основные направления формирования и источники обеспечения сбалансированной лесоресурсной сферы, направленные на усиление экономических, экологических и социальных функций в условиях устойчивого развития. Предложены меры по формированию механизма устойчивого развития лесного сектора экономики.

Ключевые слова: лесоресурсная сфера, устойчивое развитие, потенциал, лесное хозяйство, развитие.

Zadachina S.A. Priority areas of sustainable development of wood-resource sector

Determined the basic directions of development and sources of balanced wood-resource areas aimed at strengthening economic, ecological and social functions in terms of sustainable development. The proposed measures on the formation mechanism for sustainable development of forestry sector.

Keywords: wood-resource sector, sustainable development, potential forestry development.

УДК 330.332:502.3 (477) *Здобувач О.П. Карбівничий¹ – Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ НА ПРИКЛАДІ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА "ДУНАЙСЬКИЙ"

Розглянуто теоретичні підходи до дослідження розвитку природоохоронних територій України, а також пропозиції щодо їх вдосконалення. Господарська діяльність людини в погоні за високими доходами може призвести до винищення природного багатства будь-якої країни. Очевидно, що повинен бути жорсткий контроль за використанням природних ресурсів. Саме для цього і створюються природоохоронні території практично в усіх країнах світу, не є винятком і Україна.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Природоохоронні території України (далі – ПТ) – території, створені з метою охорони природних ландшафтів від надмірних змін унаслідок господарської діяльності людини на території України. Найважливішими з таких об'єктів є заповідники, національні парки, заказники. Загальна площа природно-заповідного фонду України становить 2,8 млн га.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Міжнародні правила щодо природоохоронних територій беруть початок з 1972 р., коли було підписано Стокгольмську декларацію Конференції ООН з питань навколишнього середовища. Вона встановила, що захист зразків усіх головних типів екосистем повинен бути фундамен-

¹ Наук. керівник: ст. наук. співроб І.М. Лицур, д-р екон. наук

тальною вимогою національних програм охорони природи. З того часу охорона таких екосистем стала основним принципом створення біологічних заповідників, підтриманим кількома міжнародними договорами та резолюціями ООН – зокрема це Світовий природний протокол 1982 р., Декларація Ріо-де-Жанейро – 1992, і Йоганнесбурзька декларація – 2002. Загалом, ефективні національні програми захисту основних типів екосистем розвинулися щодо сухопутних територій, але лише значно меншою мірою щодо морських і прісноводних біомів.

Природоохоронна територія, за означенням Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) – територія або акваторія, призначена для захисту і підтримки біологічної різноманітності та природних і пов'язаних з ними культурних ресурсів, захист якої встановлюється законом або іншими засобами. МСОП визначає шість категорій охоронних територій:

- I. Заповідник суворого режиму (Ia – біосферний заповідник, Ib – дика територія): територія з найвищим рівнем захисту, що охороняється для збереження екосистеми та наукових досліджень.
- II. Національний парк: охоронна територія, призначена переважно для захисту екосистеми і екологічного туризму.
- III. Пам'ятка природи: охоронна територія, призначена переважно для збереження специфічних особливостей природи.
- IV. Заказник: територія охорони окремих видів: охоронна територія, призначена переважно для охорони окремих видів, часто з навмисним втручанням в екосистему.
- V. Охоронний рельєф: охоронна територія, призначена переважно для захисту рельєфу/ландшафту та туризму.
- VI. Територія контрольованого природовикористання: охоронна територія, призначена переважно для довготермінового економічного використання природної екосистеми.

Найважливішими з таких об'єктів є заповідники, національні парки, заказники. В Україні існує 4 біосферні заповідники: Асканія-Нова, Карпатський, Чорноморський, Дунайський.

Одне з найважливіших місць серед заповідників займають водно-болотні угіддя – особливо цінні природні об'єкти, збереження та відновлення яких є надзвичайно важливим в екологічному, економічному, господарському, соціальному та інших аспектах. Разом з тим, стосовно водно-болотних угідь апарат економіко-екологічних досліджень потребує подальшого розвитку. Вирішення цього актуального завдання має поєднати в собі цілу низку теоретичних і практичних завдань економіки природокористування.

Небезпека можливих наслідків деградації та втрати водно-болотних угідь потребує нових кардинальних підходів до формування схем управління і використання їхнього природно-ресурсного потенціалу, економічної оцінки інтегрального ресурсу водно-болотних угідь, реалізації заходів щодо зобов'язань України в рамках Рамсарської конвенції, участі в процесі формування міжнародної політики природокористування (Зустріч на вищому рівні "Планета Земля", Ріо-де-Жанейро – 1992 р., Всесвітній саміт з питань сталого розвитку, Йоганнесбург – 2002 р. та ін.) [1].

Мета дослідження. Здійснити аналіз теоретичних досліджень розвитку ПТ на прикладі біосферного заповідника "Дунайський".

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових висновків. Україна має великий ресурс природно-заповідних фондів та водно-болотних угідь. Площа водно-болотних угідь (ВБУ) Азово-Чорноморського регіону України перевищує 5 млн га, що становить більше половини ВБУ всього узбережжя Чорного й Азовського морів.

Збереження прибережно-морських і морських, річкових і заплавлених, озерних, болотних і лугових екосистем є основним напрямком Концепції збереження біологічного різноманіття України. Відповідно до Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі, до 2015 р. в Україні мають бути визначені нові водно-болотні угіддя, що відповідають вимогам статусу ВБУ міжнародного значення, потрібно скласти перелік ВБУ загальнодержавного і місцевого значення, розробити відповідні схеми управління. Завдання державної політики в галузі охорони і раціонального використання ВБУ в Україні потребують підвищення економіко-екологічної ефективності їхнього використання на базі відповідних наукових обґрунтувань.

Особлива важливість питань, пов'язаних з ефективним використанням природно-ресурсного потенціалу ВБУ зумовлює необхідність пошуку нових ефективних рішень на концептуальному, теоретичному, методологічному, методичному рівнях. Водне середовище забезпечує основний ресурс для усіх видів екосистем і діяльності людини. Більша частина водних об'єктів є цінними носіями генофонду. Окрему категорію особливо цінних водних об'єктів представляють водно-болотні угіддя (ВБУ), охорона і сталий розвиток яких регламентується Рамсарською конвенцією, участь у якій підтверджено Законом України від 29 жовтня 1996 р., № 437/96-ВР [2]. Відповідно до сучасних державних програмних документів завдання національної політики в галузі охорони і раціонального використання ВБУ в Україні передбачають максимізацію ефективності їхнього використання в рамках найбільш природних, екологічних та економічно ефективних напрямків.

Найважливішим питанням економіко-екологічних досліджень ВБУ є уточнення понятійно-категорійного апарату, що формує ядро методології наукової роботи. Досить широке охоплення Рамсарським визначенням ВБУ природних об'єктів ускладнює завдання подальшої класифікації водно-болотних угідь, вивчення особливостей функціонування їхніх економіко-екологічних систем і розроблення принципів і підходів до їхнього інтегрованого управління і господарського освоєння. У ПЗФ України категорія "біосферний заповідник" з'явилась відносно недавно – у 1992 р. разом із прийняттям Закону "Про природно-заповідний фонд України". Відповідно до цього закону, біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, які створюють з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Об'єктом нашого дослідження є біосферний заповідник "Дунайський". Заповідник розташований на крайньому сході дельти Дунаю, на схід і півден-

ний схід від міста Вилкове, у Кілійському районі Одеської області. За фізико-географічним районуванням він знаходиться в області Задністровського Причорномор'я, у середньостеповій підзоні степової зони України. Усі ландшафтні комплекси заповідника цілком характерні для всієї дельти Дунаю, він дає повне уявлення про свій регіон. Зонування території заповідника, згідно з яким виділяють: заповідну зону, зону заповідного регульованого режиму, буферну зону, в яких встановлюється диференційований режим охорони, відтворення та використання природних комплексів і антропогенних ландшафтів, окрім загальноприйнятих, проведене з урахуванням таких принципів.

Природні цінності біосферного заповідника "Дунайський".

а) рослинні ресурси. Серед так званих твердоплідних харчових рослин на увагу заслуговує *Tara patans* (водяний горіх). Цей релікт в другій половині минулого століття почав швидко зникати з багатьох водойм ареалу. Сьогодні Кілійська дельта Дунаю є одним з основних місць його зростання в Україні. Основні зарості горіха зосереджені тут у приморській зоні і сягають близько 400 га. За межами дельти Кілійського рукава Дунаю існують лише незначні ділянки, зайняті ним – на оз. Кугурлуй та в деяких інших водосховищах.

б) тваринний світ. Провідне місце серед хребетних у заповіднику належить птахам. Дельта Дунаю – одне з найважливіших місць відпочинку мігруючих птахів. Саме тут пролягають п'ять найважливіших маршрутів перелітних птахів, тому весною і восени вона стає справжнім царством птахів.

У Кілійському гирлі є значна кількість видів промислово-мисливських та інших корисних для господарства птахів. З водоплавних птахів гніздяться і зимують у районі заповідника багато представників ряду гусиних, починаючи з лебедя-шипуну – невелика кількість гніздиться в важкодоступних куточках, і закінчуючи чисельними видами качок. Велика цінність заповідника в тому, що тут чисельно гніздиться гуска сіра.

Найбільш масові серед промислово-мисливських птахів крижні, качка сіра (нерозень) та чернь білоока (чорнушка). Нерозень – найпоширеніша з усіх качок. Оселяється найчастіше на значних відкритих просторах стоячої води і на узбережжі моря та солоних лиманів. Усього на зимівлі буває понад 120 видів птахів, які належать до 16 рядів. Але особливо багато птахів під час весняних і осінніх перельотів. У цей час спостерігається близько 150 видів птахів, які належать до 18 рядів.

Водойми в гирлі Дунаю, його численні канали, ерики, протоки і озера та вся узбережна акваторія заповідника багаті на рибу (майже 100 видів). Найбільш цінні осетрові. Деякі з них – осетер чорноморський, севрюга, білуга та осетер звичайний – заходять у Дунай на нерест, тоді як стерлядь живе тут постійно. Тут водиться водиться цінний вид лососевих – дунайський лосось. Великими косяками йде на нерест у Кілійське гирло оселедець дунайський. У кути заходять на відгодівлю косяки кефалі та деякі інші морські риби.

Водно-болотні угіддя міжнародного значення. Таким об'єктом тут є Кілійське гирло (45°23' N, 29°36' E, висота н.р.м. – 0-2,0 м). Це ВБУ входило до Рамсарського переліку ще за часів Радянського Союзу.

Місце розташування: Північно-західне Причорномор'я. Є частиною дельти Дунаю і розташоване біля державного кордону з Румунією. За адміністративним поділом знаходиться в Кілійському районі Одеської області. Найбільшим населеним пунктом в околиці угіддя є м. Вилкове, а найближчими рамсарськими ВБУ – "Озеро Сасик" та румунська частина дельти Дунаю. Площа: 32 800 га. Загальна характеристика ВБУ: Угіддя входить до складу Дунайського біосферного заповідника. Дельта Дунаю є екотопною зоною типу "річка-море" і відзначається дуже високим рівнем видового і біотопічного різноманіття.

Фізико-географічна характеристика. Угіддя охоплює дельту Кілійського річища Дунаю. У його межах представлені заболочені ділянки, заплавні ліси, протоки, алювіальні острови, прісноводні озера, піщані пасма, а в приморській частині – низькі піщані коси, що відокремлюють від моря затоки. Тут є материкові острови, більшість яких розташована між Очаківським та Старо-Стамбульським рукавами. До складу входить також смуга Чорного моря, завширшки 1 км, що оточує дельту зі сходу. Плескаті острови алювіального походження відділені один від одного різними за величиною каналами. В понижній приморській частині вони впадають в систему мілководних заток, що відділені від моря низькими мулисто-піщаними косами та підводними барами. Головні рукави та протоки дельти відрізняються дуже сильною течією. В періоди високого стояння води острови затоплюються, що призводить до наповнення водойм, що на них знаходиться.

Всі водойми дельти прісні, за винятком мілководних заток в її приморській частині. Хід седиментаційних процесів залежить від погодних умов в басейні Дунаю.

Соціально-культурна цінність. У Кілійському гирлі знаходиться невелике мальовниче місто Вилкове, більша частина якого розкинулася на островах. Його характерною особливістю є численні канали та протоки, що надає місту дуже своєрідного вигляду і завдяки чому його в народі звуть українською Венецією.

Традиційним видом діяльності місцевих мешканців є рибальство.

Землекористування. У межах угіддя є державна та колективна форми власності на землю. На заповідних ділянках Дунайського біосферного заповідника заборонено всі види землекористування. Поза заповідної зони всі види експлуатації природних ресурсів (полювання, рибальство, випасання худоби, рекреація тощо) є під контролем і лімітуються. На прилеглих територіях представлені державна, колективна та приватна форми власності на землю. Тут практикуються всі перелічені вище форми природокористування, а також традиційне фермерство (виноградарство, вирощування рису, заготівля очерету та інше). Адміністрація Дунайського біосферного заповідника впроваджує в Кілійському гирлі екотуризм. З 10 серпня 1998 р. угіддя охороняється як біосферний резерват. За його межами всі види експлуатації природних ресурсів також під контролем і лімітуються.

Визначальним мотивом необхідності заповідання певного об'єкта, зазвичай, виступає функція, яка на нього покладалась. З цього, звичайно, не

впливає, що заповідний об'єкт не виконує інших функцій у ландшафті. Необхідність удосконалення системи пасивної охорони, на наш погляд, випливає з двох основних причин: по-перше, через те, що під час добору заповідних об'єктів не повною мірою враховували їх відповідність не тільки майбутнім, але і сучасним екологічним змінам. По-друге, недостатньою її ефективністю щодо відповідності головній функції – збереження всього різноманіття тварин, рослин, грибів і мікроорганізмів та забезпечення нормального ходу еволюційно-генетичних процесів, а, отже обміну генетичним матеріалом між компонентами біоти заповідних об'єктів.

Виділяють такі шляхи збереження територій та об'єктів ПЗФ:

- встановлення заповідного режиму;
- організація систематичних спостережень за станом заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення комплексних досліджень з метою розроблення наукових основ їх збереження та ефективного використання;
- додержання вимог щодо охорони територій та об'єктів ПЗФ під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності, розроблення проектної документації, землевпорядкування, лісовпорядкування, проведення екологічних експертиз;
- запровадження економічних важелів стимулювання їх охорони;
- здійснення державного та громадського контролю за дотриманням режиму їх охорони та використання;
- встановлення підвищеної відповідальності за порушення режиму їх охорони та використання, за знищення та пошкодження заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення широкого міжнародного співробітництва у цій сфері;
- проведення інших заходів з метою збереження територій та об'єктів ПЗФ.

Основні цілі, які передбачають використання територій та об'єктів ПЗФ з дотриманням вимог чинного законодавства [3]: природоохоронні; науково-дослідні; оздоровчі та рекреаційні; освітньо-виховні; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. Використання заповідних об'єктів і територій можливе лише за його ретельного обґрунтування й реалізації контролю за його режимом і обсягами. Тому заготівля деревини, лікарських рослин, плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство та інші види використання можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій і об'єктів, встановленим нормам щодо охорони, відтворення і використання їх природних комплексів та окремих об'єктів.

У зв'язку із зростаючим антропогенним впливом дуже актуальною стала проблема збереження природного характеру ландшафтів районів масового туризму, відпочинку людей. Серед різновидів туризму особливого поширення набуває сьогодні екологічний туризм (ecological tourism), що здійснюється переважно на рекреаційних природно-заповідних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків. Екологічний туризм ґрунтується на концептуальних положеннях, це зокрема:

- мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти під час максимального рекреаційного навантаження;
- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури;
- відвідування рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів;
- науково-пізнавальне освоєння природного (біологічного, ландшафтного) різноманіття і гуманістичного потенціалу рекреаційних територій [4].

Важливе місце щодо практичного впровадження економічного механізму надання платних рекреаційних (туристичних) послуг установами природно-заповідного фонду України відводиться постановою КМУ "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду" від 28.12.01 р., № 1913. Прийняття зазначеної постанови на цей час вкрай актуальне. Кошти, які надходять до установ ПЗФ від надання затверджених платних послуг, не підлягають вилученню, не оподатковуються і використовуються згідно з кошторисом доходів і видатків на здійснення заходів щодо охорони природно-заповідних територій та об'єктів, розвиток рекреаційної інфраструктури, відшкодування витрат на здійснення рекреаційних послуг, поліпшення матеріально-технічного забезпечення установ.

Висновок. Станом на сьогодні особливого "іміджу" набули біосферні заповідники, важлива роль яких полягає у розвитку пізнавальної форми природокористування. У їх буферній зоні можлива обмежена екскурсійна діяльність. Зона традиційного природокористування включає території, де ведеться активна рекреаційно-господарська діяльність під обов'язковим екологічним контролем заповідника. Українська частина дунайської дельти має великий рекреаційний потенціал. До створення заповідника і на прилеглих територіях найзначнішими видами рекреації були відпочинок на морі та озерах, а також аматорське рибальство та мисливство, які повсюдно мали "дикий", стихійний характер. Вони ніяк не регламентувались, що завдавало непоправної шкоди вразливим ландшафтним комплексам, особливо в прибережній смузі. Обмежувальним фактором у минулому був лише прикордонний режим, але через його послаблення виникла реальна загроза посилення антропогенного впливу на природні ландшафти, зокрема, браконьєрського здобування цінних видів риби і дичини, включаючи рідкісні та охоронювані види.

Література

1. Попов О.Л. Що таке сталий (стійкий) розвиток суспільства / О.Л. Попов, С.Г. Краснокутський, С.В. Артюх. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.vybor.org/articles/410.html> – Назва з екрану.
2. Закон України "Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. видан. – К. : Вид-во Верховної Ради України, № 50-1996. – Ст. 279.
3. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. видан. – К. : Вид-во Верховної Ради України – 1992. – № 34. – С. 502.57.
4. Сталій розвиток екотуризму на природно-заповідних територіях чорноморського регіону України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-2001/803.html> – Назва з екрану.

Карбивничый О.П. Теоретические подходы к исследованию развития природоохранных территорий на примере биосферного заповедника "Дунайский"

Рассмотрены теоретические подходы к исследованию развития природоохранных территорий Украины, а также предложения по их усовершенствованию. Хозяйственная деятельность человека в погоне за высокими доходами может привести к истреблению природного богатства любой страны. Очевидно, что должен быть жесткий контроль за использованием природных ресурсов. Именно для этого и создаются природоохранные территории практически во всех странах мира, не является исключением и Украина.

Karbivnichyy O.P. Theoretical approaches to the exploration of the development of environmental territories by example of "Dunaysky" Biospheric National Park

This article considers theoretical approaches to the exploration of the development of environmental territories of Ukraine and also suggestions for their improvement. People's economical activity to scoop the highest financial incomings may cause the extermination of the natural resources of any country. That's why the strict tight control for the usage of natural resources has to be everywhere. National parks and nature reserves are founded for this purpose almost around the world, in all countries, and Ukraine is one of them.

УДК 657.6:504

*Заст. директора М.М. Кочерга, канд. с.-г. наук –
Институт агроекології і природокористування НААН*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Обґрунтовано підхід до формування системи екологічного аудиту в сільському господарстві, заснований на порівняльному аналізі основних напрямів розвитку цієї процедури як комплексної форми контролю, що враховує встановлені екологічні норми і фінансові показники господарської діяльності в екологічній сфері сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: екологічний аудит, сільське господарство, сільськогосподарські товаровиробники, система, комплекс.

Серед пріоритетів сталого соціально-економічного розвитку України об'єктивно постає необхідність екологічно збалансованого функціонування аграрного сектору економіки, яке є неможливим без переорієнтації господарського механізму сільськогосподарських підприємств на раціональне природокористування. Проте сьогодні особливістю сільського господарства України є те, що в діяльності значної частини аграрних підприємств у процесі виробництва продукції враховують переважно соціально-економічне спрямування, а екологічні проблеми мають другорядне значення. За таких умов можливе утворення небажаних і незворотних екологічно небезпечних процесів у природокористуванні, які безпосередньо впливають на навколишнє природне середовище. Отож, нагальним стає пошук нових механізмів зменшення антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. У системі економічних механізмів природокористування екологічний аудит виступає як засіб підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Питання з обґрунтування особливостей функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах системи екологічного менеджменту та місця екологічного аудиту в цій системі досліджували багато науковців і практиків, серед яких: С.Ю. Булигін, В.Ф. Дегодюк, М.В. Ільїна, Т.А. Кирсанова, К.Л. Лучишина, Г.М. Скударь Т.І. Пізняк, О.І. Фурдичко, Є.В. Хлобистов та інші. Безпосередньо проблемам розвитку екологічного аудиту систем навколишнього природного середовища приділяли увагу Т.П. Галушкіна, У.П. Новак, С.В. Макаров, Ю.М. Сахно, В.Л. Сидорчук, П.М. Скрипчук, В.Я. Шевчук, Г.Г. Шматков та інші. Однак, незважаючи на велику кількість наукових робіт, проблема впровадження екологічного аудиту в систему управління природними ресурсами, особливо у сфері АПК, залишається актуальною і потребує подальших досліджень у напрямі формування системи екологічного аудиту в сільськогосподарському виробництві.

Метою формування системи екологічного аудиту в сільському господарстві є створення такого механізму вирішення екологічних проблем, який став би невід'ємною частиною діяльності аграрного підприємства та сільської територіальної громади. Іншим важливим завданням є демонстрація населенню, установам і організаціям політики в галузі охорони навколишнього середовища та ефективності заходів із реалізації місцевої екологічної політики.

Екологічний аудит є також істотним моментом у розробці та розвитку стратегії бізнесу, запорукою успіху діяльності сільськогосподарських підприємств внаслідок підвищення їх конкурентоспроможності в умовах зростаючої екологічної спрямованості ринку та споживачів завдяки:

- зниженню собівартості виробленої сільськогосподарської продукції внаслідок економії енергії, сировини та природних ресурсів;
- відсутності витрат, пов'язаних із виплатою штрафів і компенсацій за перевищення нормативів та лімітів стосовно викидів забруднювальних речовин у навколишнє середовище;
- оптимізації питань щодо управління і зниження обсягів утворюваних відходів [7, с. 64].

Структурно, на думку фахівців, алгоритм екологічного аудиту в сільському господарстві повинен включати:

1. Аналіз існуючої ситуації і вибір пріоритетних напрямів, після чого розпочнеться процес реалізації екологічного аудиту.
2. Вибір та обґрунтування етапів.
3. Навчання персоналу і фахівців.
4. Оцінку результативності екологічного аудиту, включаючи зміну ставлення, поведінки та посилення економічної відповідальності за вплив на навколишнє середовище.
5. Інформування населення та активізація участі громадськості.

Аудиторська перевірка складається з початкового огляду стану навколишнього середовища, а також оцінки екологічних аспектів виробничої діяльності об'єкта екологічного аудиту [3]. Організаційний розділ екологічного аудитування включає такі питання, як комплектування команди аудиторів, фінансування робіт, розвиток програми екологічного аудиту та використання її результатів. Проведення екологічного аудиту сільськогосподарських товаро-